

Зміст, завдання та форми міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності

Content, forms and objectives of international cooperation in the field of forensic expert

Ольга Лопата

Ключові слова:

міжнародне співробітництво, судово-експертна діяльність, судова експертиза, міжнародний договір.

Key words:

international cooperation, forensic expert activity, forensic expertise, international treaty.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Міжнародне співробітництво покликано вирішити одну з головних суперечностей: злочинність стала інтернаціональною, а засоби боротьби з нею переважно залишаються національними¹.

За таких умов міжнародне співробітництво у правоохоронній сфері, залучення до службової діяльності найкращих взірців вітчизняного та зарубіжного досвіду є одним із невідкладних завдань правоохоронних органів та експертних установ України.

Слід погодитися з думкою, що міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю є складною системою відносин, що містять узгоджені політику, законодавство, правозастосовну, організаційно-управлінську, інформаційну, науково-дослідну діяльність держав, державних органів і посадових осіб, а також міжнародних організацій із запобігання злочинності, боротьби з нею і поведження з правопорушниками².

Судово-експертна діяльність може бути охарактеризована як урегульована законодавством діяльність судово-експертних установ, спрямована на проведення незалежних судових експертиз шляхом об'єктивного, повного та всебічного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки і техніки, організація роботи судово-експертних установ у цілому та їхніх структурних підрозділів, їх науково-методичне й інформаційне забезпечення, підбір і підготовка судово-експертних кадрів³. Це досить широка та багатоаспектна діяльність, і, що важливо, за кожним напрямом реалізації судово-експертної діяльності здійснюються (більшою чи меншою мірою) заходи міжнародного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання проблеми та виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження склали праці фахівців у галузі судово-експертної діяльності Т.В. Аверьянкової, І.А. Алієва, В.Д. Арсеньєва, Л.Е. Ароцкера, С.Ф. Бичкової, Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, Ю.Г. Корухова, В.М. Куйбіцького, Н.Т. Малаховської, І.В. Пирога, А.Р. Ратинова, М.Я. Сегая, І.Я. Фрідмана, А.Р. Шляхова та інших.

Безпосередньо питання міжнародного співробітництва, у тому числі ті, що зачіпають сферу судово-експертної діяльності, висвітлені в працях О.І. Виноградової, Т.С. Гавриш, І.В. Лешукової, А.Г. Маланюка,

¹ Цепелев В.Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты : [монография] / Цепелев В.Ф. – М. : Акад. управл. МВД России, 2001. – 137 с.

² Цепелев В.Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты : [монография] / Цепелев В.Ф. – М. : Акад. управл. МВД России, 2001. – 137 с.

³ Стрілець Г.О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Г.О. Стрілець – К., 2009. – 19 с.

М.І. Пашковського, А.С. Сизоненка, М.І. Смирнова, Ю.М. Черноус, Л.Д. Удалової, О.В. Узунової. Однак зміст, завдання, форми міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності не були предметом безпосереднього наукового дослідження. Тому вважаємо доцільним у межах наукової статті приділити увагу висвітленню цього питання. Це і є **мета** нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу.

Згідно з розділом IV Закону України «Про судову експертизу» 1994 року⁴ міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи реалізується у формах:

- 1) проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави (ст. 22);
- 2) залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз (ст. 23);
- 3) міжнародного наукового співробітництва (ст. 24).

Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 878 від 28 жовтня 2015 р.⁵, визначає, що у сфері міжнародного співробітництва МВС України забезпечує створення правової основи взаємодії шляхом укладення відповідних міжнародних договорів (п. 6), взаємодію з іншими державними органами, експертними установами, об'єднаннями громадян як у межах держави, так і на міжнародному рівні (п. 18).

Відповідно до Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене Наказом МВС України № 1343 від 3 листопада 2015 р.⁶, Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством внутрішніх справ України. Експертна служба МВС безпосередньо підпорядковується Міністру внутрішніх справ України.

У сфері міжнародного співробітництва Експертна служба МВС для виконання покладених на неї завдань має право:

- установлювати зв'язки з правоохоронними органами, установами судової експертизи та криміналістики тощо інших держав та їх міжнародними об'єднаннями та організаціями, у тому числі у формі членства в цих об'єднаннях та організаціях;
- за участь у міжнародних організаціях сплачувати членські внески, передбачені їхніми установчими документами, за наявності відповідних контрактів, двосторонніх або багатосторонніх угод тощо, передбачених законодавством;
- у межах компетенції користуватися відповідними інформаційними базами даних органів державної влади, державними, у тому числі урядовими, системами зв'язку та комунікацій МВС, іншими технічними засобами та мережами (п/п. 7–9 п. 6 Положення).

Однак, враховуючи результати вивчення теоретичних і практичних джерел, хочемо зауважити, що зміст міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності є ширшим.

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року⁷ регламентує порядок залучення експерта (ст. 243 КПК України), визначає основи проведення експертизи в кримінальному провадженні (ст. ст. 242–245 КПК України).

Якщо акцентувати увагу на питаннях міжнародного співробітництва, то проведення судової експертизи за вказаних умов переважно реалізується у формі міжнародної правової допомоги (ст. 561 КПК України).

Пріоритетне значення в правовому регулюванні заходів міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності мають міжнародні договори України.

⁴ Про судову експертизу : Закон України № 4038-XII від 25 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

⁵ Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України № 878 від 28 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.

⁶ Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України № 1343 від 3 листопада 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» : чинне законодавство з 19 лист. 2012 р. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 382 с.

Наприклад, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року з протоколами до неї⁸ визначає, що взаємна правова допомога держав-учасниць передбачає широкі заходи в розслідуванні, кримінальному переслідуванні та судовому розгляді у зв'язку зі злочинами, що охоплюються Конвенцією, у тому числі й надання інформації, речових доказів і оцінок експертів (п. «е» ч. 3 ст. 8), заслуховування експертів за допомогою відеозв'язку судовими органами іншої держави-учасниці (п. 18 ст. 8) та ін.

Європейська конвенція про взаємну правову допомогу в кримінальних справах 1959 року з Додатковим протоколом 1978 та Другим додатковим протоколом 2001 року до неї⁹ регламентує залучення експертів до суду іноземної держави (глава 3 Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах), проведення допиту експерта за допомогою відео- та телефонної конференції (ст. ст. 9, 10 Другого додаткового протоколу).

Згідно зі ст. 3 Договору між Україною та Республікою Кубою про правові відносини та правову допомогу в цивільних і кримінальних справах 2003 року¹⁰ правова допомога охоплює виконання процесуальних дій, що передбачені законодавством запитованої договірної сторони, зокрема допит сторін, обвинувачених і підсудних, потерпілих, свідків, експертів, проведення експертиз, судового огляду, передачу речових доказів та ін.

Велике значення для забезпечення повноцінного міжнародного співробітництва має набуття ДНДЕКЦ МВС України у 2002 році членства у Європейській мережі судово-експертних установ (ENFSI), яка містить 64 провідні експертно-криміналістичні установи з 36 країн Європи [10].

2012 року ДНДЕКЦ МВС України було отримано атестат акредитації, яким засвідчено компетентність лабораторій Державного центру згідно з вимогами ДСТУ ISO/IEC 17025. Сьогодні за цим стандартом сертифіковано ряд структурних підрозділів Експертної служби МВС України.

Окремий аспект стосується міжнародного співробітництва експертних установ у межах Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу) – міжнародної, міжурядової організації, до якої входить 188 країн світу. В Україні з 1992 року представництво міжнародної організації здійснює НЦБ Інтерполу України (Робочий апарат Укрбюро Інтерполу).

Використання вітчизняними правоохоронними органами можливостей Інтерполу в попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів (згідно з Інструкцією 1997 року)¹¹ відбувається у формах:

- 1) взаємодії з правоохоронними органами зарубіжних держав під час проведення оперативно-розшукових і процесуальних заходів щодо окремих категорій злочинів;
- 2) ідентифікації та перевірки осіб за обліками поліцій зарубіжних країн;
- 3) міжнародного розшуку каналами Інтерполу;
- 4) взаємодії правоохоронних органів України та зарубіжних країн каналами Інтерполу під час виконання процесуальних дій із розслідування злочинів.

Пріоритетним напрямом міжнародного співробітництва є обмін інформацією про сліди рук, дактилокарти та ДНК-профілі за банками даних Інтерполу. Також на базі Інтерполу функціонує система криміналістичних обліків, зокрема алфавітний; банк даних про зовнішність злочинця (картотека «S»); банк даних документів і найменувань; банк даних злочинів; дактилоскопічна картотека; фототека рис зовнішності; банк даних осіб, що безвісно зникли, і невпізнаних трупів; банк даних викрадених автомобілів, творів мистецтва, культурних цінностей, антикваріату, ювелірних виробів тощо; банк даних ручної нарізної вогне-

⁸ Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року з Протоколами від 15.11.2000, від 15.11.2000, від 31.05.2001 : прийнята резолюцією 55/25 ГА ООН від 15 листопада 2000 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 554–606.

⁹ Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї : ратифікована Законом України від 16 січня 1998 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 112–232.

¹⁰ Договір між Україною та Республікою Куба про правові відносини та правову допомогу в цивільних та кримінальних справах : підписаний 27 березня 2003 р. ; ратифікований 10 грудня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 223.

¹¹ Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : затв. наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України № 3/1/2/5/2/2 від 9 січня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/547806>.

пальної зброї; банк даних ДНК-профілів. Інформація до них подається державами-учасницями та використовується компетентними органами з метою вирішення поставлених завдань.

Важливим напрямом співробітництва у сфері судово-експертної діяльності є співробітництво в освітній і науковій галузях. Таке співробітництво здійснюється як у сфері криміналістики, так і безпосередньо у сфері судової експертизи.

Криміналістика не має кордонів (у всіх значеннях цього слова), а криміналістичні знання затребувані у всіх державах світу. За напрямом освітнього та наукового співробітництва здійснюються спільні наукові дослідження, обмін законодавчими, науковими, емпіричними джерелами, наукові та освітні заходи (конференції, круглі столи) та ін.

Розглядаючи міжнародне співробітництво у сфері судово-експертної діяльності, важливо акцентувати увагу на вивченні та запозиченні кращого іноземного досвіду прогресивних держав.

Відомо, що останнім часом поліцейські підрозділи держав – членів Європейського Союзу (далі – ЄС) і НАТО досягли значних результатів у боротьбі зі злочинними проявами, і тому бажання скористатися їхнім досвідом цілком природне. Вивчення системи забезпечення судово-експертної діяльності в таких державах у контексті можливостей його використання в умовах України важливе з точки зору як теорії, так і практики.

Слід зазначити, що експертно-криміналістична діяльність у європейських країнах – це, як правило, діяльність, що здійснюється в процесі досудового слідства та кримінального судочинства судово-експертними установами, експертно-криміналістичними підрозділами правоохоронних органів або судовими експертами, які внесені до національного реєстру визнаних експертів та/або отримали сертифікат (ліцензію), і полягає в організації та проведенні судових експертиз і досліджень.

Зокрема, у вказаних європейських країнах представлено дві основні організаційні форми експертно-криміналістичної діяльності: для першої визначальним моментом є орієнтація на спеціалізовані (у тому числі судово-експертні) установи, для другої – орієнтація на конкретних фахівців, які включені до списків судових експертів або отримали ліцензію на право проведення судової експертизи. В одних країнах система експертно-криміналістичних установ формується при Міністерстві юстиції (Нідерланди, Естонія), в інших (Німеччина та Швеція) державні експертні служби підпорядковуються спеціальним правоохоронним (поліцейським) відомствам або реформуються в напрямі комерціалізації та приватизації сфери цих послуг (Англія та Уельс).

Слід зазначити, що країни – члени ЄС активно впроваджують новітні науково-технічні засоби та методи розкриття й розслідування злочинів у діяльність експертно-криміналістичних служб. Наприклад, у ФРН під час проведення судової експертизи та досліджень, таких як експертиза матеріалів, речовин і виробів, біологічна експертиза тканин і виділень людини, все більш широке застосування мають сучасні інформаційні технології, у тому числі комп'ютерні методи моделювання злочинів для відновлення в тривимірному просторі події вчиненого злочину та подальшого надання доказів у суді.

В деяких європейських країнах судові експерти одночасно є й офіцерами поліції: наприклад, співробітники Інституту федерального відомства в кримінальних справах ФРН та Управління криміналістики Державної поліції МВС Латвії¹².

Вивчення, узагальнення та використання кращого іноземного досвіду також є пріоритетним напрямом розвитку та удосконалення судово-експертної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи викладене вище, слід виділити такі основні форми міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності:

- 1) міжнародне співробітництво у сфері судово-експертної діяльності з метою вирішення завдань кримінального провадження (переважно реалізується у формі міжнародної правової допомоги);
- 2) міжнародне співробітництво у сфері судово-експертної діяльності, що реалізується в межах діяльності міжнародних організацій (наприклад, ENFSI, Інтерпол);

¹² Система забезпечення судово-експертної діяльності в державах – членах НАТО: науково-практичний огляд / [С.О. Любченко, Ю.Ю. Нізовцев, О.А. Парфило]; за заг. ред. О.А. Парфила. – К. : Видавничий дім «АртЕк», 2015. – 56 с.

- 3) міжнародне співробітництво у сфері судово-експертної діяльності в освітній, науковій сферах з метою обміну кращим практичним досвідом.

Різноаспектне вивчення проблематики дає підстави виділити такі напрями вдосконалення реалізації міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності:

- укладення міжнародних договорів про співробітництво у сфері судово-експертної діяльності;
- укладення угод про співробітництво з міжнародними судово-експертними установами;
- удосконалення національного законодавства з його максимальною відповідністю нормам міжнародного права;
- гармонізація законодавства України та європейських держав у сфері судово-експертної діяльності;
- постійний обмін досвідом з метою запозичення кращого досвіду іноземних держав;
- формування єдиних методичних підходів до професійної підготовки експертних кадрів;
- формування єдиних стандартів та експертних методик щодо проведення експертних досліджень.

Діяльність щодо реалізації заходів міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності охоплює надзвичайно широке коло питань і потребує поглибленого дослідження. Ця проблематика не втрачає своєї гостроти, потребує подальших досліджень.

Анотація

У науковій статті акцентується увага на реалізації певних завдань міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності: з метою вирішення завдань кримінального провадження (переважно у формі міжнародної правової допомоги), у межах діяльності міжнародних організацій (наприклад, ENFSI, Інтерпол), для співробітництва в освітній, науковій сферах та з метою обміну кращим практичним досвідом.

Summary

In the scientific article focuses on the objectives of international cooperation in the field of forensic activities in order to: meet the challenges of the criminal proceedings (mainly in the form of international legal assistance); within the framework of international organizations (eg, ENFSI, Interpol); cooperation in educational, scientific fields and to exchange best practices.

Використана література:

1. Цепелев В.Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты : [монография] / Цепелев В.Ф. – М. : Акад. управл. МВД России, 2001. – 137 с.
2. Стрілець Г.О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Г.О. Стрілець – К., 2009. – 19 с.
3. Про судову експертизу : Закон України № 4038-ХІІ від 25 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
4. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України № 878 від 28 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.
5. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України № 1343 від 3 листопада 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» : чинне законодавство з 19 лист. 2012 р. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 382 с.
7. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року з Протоколами від 15.11.2000, від 15.11.2000, від 31.05.2001 : прийнята резолюцією 55/25 ГА ООН від 15 листопада 2000 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 554–606.

8. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї : ратифікована Законом України від 16 січня 1998 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 112–232.
9. Договір між Україною та Республікою Куба про правові відносини та правову допомогу в цивільних та кримінальних справах : підписаний 27 березня 2003 р. ; ратифікований 10 грудня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 223.
10. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : затв. наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України № 3/1/2/5/2/2 від 9 січня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/547806>.
11. Система забезпечення судово-експертної діяльності в державах – членах НАТО: науково-практичний огляд / [С.О. Любченко, Ю.Ю. Нізовцев, О.А. Парфило]; за заг. ред. О.А. Парфила. – К. : Видавничий дім «АртЕк», 2015. – 56 с.

Ольга Лопата,

*судовий експерт сектору трасологічних видів досліджень
та обліків відділу криміналістичних видів досліджень
Київського міського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*